

Umrl je mož! Kdo še je tak med nami?

Muzejsko društvo Železniki in kraj Železniki smo izgubili moža izrednih kvalitet, humanista, preporodovca, dolgoletnega muzealca, zvestega sodelavca, očeta našega muzeja, dejavnega do zadnjega daha.

Ko sva se zadnjič razhajala, je bilo najino slovo bežno, vsakdanje. Dogovorila sva se za novo srečanje, ko naj bi nadaljevala že nekaj časa trajajoče pisanje spominov na njegovo prehojeno življenjsko pot, spominov na kraj, čas in ljudi. Mimogrede sem mu omenil, da morava pohiteti, ker naju življenje priganja in nama ne preostaja več dosti časa. Odgovoril mi je v zanj značilnem slogu: »*Da res je. Nimava več dosti časa.*«

Takrat nisva slutila resničnosti izmenjanih misli. Nisva slutila, da mu smrt že nudi roko, da prestopi njen prag, da se mu je čas iztekel, da so mu dani le še štirje dnevi življenja, da je njegovo delo postorjeno, da je bilo to najino srečanje zadnje, da je bilo to najino slovo. Težko je zbrati besede zahvale in urediti misli na človeka, ki je živel tako bogato in plodno življenje, zato, ker je spominov toliko, da jih ni moč urediti, ker ne morem doumeti, da se je življenjska sila, ki jo je izžareval in tako nesebično razdaljal, iztekla, ustavila, da ga ni več med nami, da je onemel za vedno.

Z njim je usahnil neizčrpen vir za poznavanje dogajanj, razmer, življenja kraja, ljudi in preteklega časa. Šele sedaj, ko ga ni, smo se prav ovedeli, kaj smo v njem imeli in kaj izgubili. Odslej bomo dosti težje iskali sledi preteklosti. Zadnje, kar sva v spominih še uspela zajeti, je gradnja cevovoda skozi Raccovnik in gradnja hidrocentrale.

Nepozabno mi bo ostalo, s kakšnim žarom je v poznih letih življenja govoril o delovnih akcijah, o ljudeh, ki so jih opravljali, o veri in zaupanju v ljudi. Poznal je razmere in bilo mu je nerazumljivo, odkod tak zanos, taka predanost delu in naporom. V njih žrtvah je našel potrditev: »*Za take ljudi je vredno živeti.*« Ob spominu na to delo je dejal: »*Poznal sem svoje*

ljudi, toda, nikoli prej, pa tudi ne pozneje, ni bilo v njih toliko delovnega zanosa, prave ljubezni do dela, tolikšne sle po napredku kot prav v tem času.« Spomin na tisti čas, tisto delo in tiste ljudi ga je osrečeval tudi na večer njegovega življenja.

Rojen je bil v Železnikih in svojemu kraju je ostal zvest vse življenje. Svoj razum, duhovno in telesno moč je uporabljal za življenje in razvoj Železnikov. Nikoli ni zatajil kovaškega rodu, iz katerega je izhajal. Iskal je sledi prednikov, jih odkrival, spoznaval, ohraniti je hotel spomin nanje in ga kot zapuščino pustiti nam in zanamcem.

Za Nika Žumra velja reko: Bil je vedno mož beseda, mož dejanj. Njegov vedno snujoči ustvarjalni duh ni poznal predaha, ne počitka. Za seboj zapušča sledi na vseh področjih življenja, dediščino, katere se danes še prav ne zavedamo. Uspešno se je uveljavljal v politiki, organizacijskem in strokovnem delu in dajal osebni zgled, danes nem, pa vendar glasan za vse nas, ki smo ga poznali in z njim sodelovali.

»Narod si bo pisal sodbo sam!« si je prevzel za vodilo življenja. V razmerah in okolju, v katerem je odraščal, se je oklenil krščansko socialističnih nazorov in programov znamenitega Selčana dr. Janeza Ev. Kreka. Ostal jim je zvest vse življenje. Verjel je v razvoj na osnovi vzajemnosti, osebnega dela, poštenja ter globlje prosvete in kulture ljudi. Zaupal je v človeka, v njegovo ustvarjalnost, bojeval se je za njegovo osvobajanje in njegovo lepšo prihodnost. V našem spominu je ostal simbol delavca, borca za delavske pravice, socialista in delavskega voditelja.

Najmlajši med brati, znanimi pod vzdevkom bratje Žumer, ki so v pretekli dobi zasedali vidna mesta v slovenski družbi, je po očetu prevzel domačo kovaško obrt. S trdim delom je skromno preživljal družino. Spoznal je, da je železnikarski kovač ogoljufan za delo in da njegov kraj umira. Vzgoja in pripadnost žele-

zarski tradiciji sta ga gnali v iskanje rešitev. Za življenjsko nalogo je sprejel misel na preporod železarstva v Železnikih. Počasi, premišljeno in vztrajno je krčil ovire in utiral pot; ni se bal zase, pa čeprav je bil dolgo na tej poti osamljen. Pri domoljubnem in gospodarskem delu so ga podprli delavci in kmetje. Leta 1933 so ga izvolili za svojega župana. Kot delavski župan se je zavzemal za gospodarske, prosvetne in komunalne izboljšave in reševal za brezposelne proletarske Železnike značilne socialne probleme.

Gospodarska kriza, ki se je pojavila v tridesetih letih, mu je v marsičem otežila, pa tudi onemogočila snovanje zastavljenih mu ciljev. Tako je propadel njegov prvi poizkus oživitve kovaške dejavnosti, ko je leta 1933 v dogovoru s kovaško zadrugo iz Kroke skušal vpeljati sodelovanje na osnovi dela. Osemnajst kovačev je nastopilo delo. Kriza pa, ki je onemogočala sleherni razvoj, je dejavnost, še preden je prav zaživela, zavrla.

Niko Žumer je rešitev iskal začasno na področjih, ki so nudila več pogojev za uspeh. Delo pri razvoju združništva v Selški dolini mu je bilo najbližje, najbolj sprejemljivo. V kolektivnem delu je videl rešitev in bodočnost. Izkušnje je nabiral pri obeh sodarskih združenjih v kraju, posebej pa pri Gospodarski zadrugi na Češnjici. Kot njen načelnik je preprečil razsulo in razprodajo zadruge. Zaradi brezperspektivnosti kmeta, gozdnega posestnika in predelovalca je mislil na ustanovitev Lesne zadruge za Selško dolino, da bi izkoriščali gozdni bazen kot naravno dobrino, zaščitili kmeta pred izkoriščanjem raznih prekupčevalcev, s predelavo lesa pridobili delovna mesta in zaposlili delavca. Zamisel je leta 1937 tudi uresničil. Postal je njen prvi, pa tudi večletni predsednik. Sprejeta načela je dosledno uresničeval v splošno zadovoljstvo in korist članstva.

S prihodom okupatorja je delo, ki je že pričelo dajati prve rezultate, zastalo. Prvi okupatorjev udarec v kraju je namreč veljal njegovi družini. Že prve dni maja 1941 so jo deportirali v zbirni center za preseljevanje v Šentvidu, vendar se je izselitvi izognila in se po nekaj tednih vrnila domov. Odpor do okupatorja in narodna zavest sta Nika Žumra že zgodaj pripeljala med simpatizerje in aktiviste Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Že po novem letu 1942 je organiziral prvi Odbor OF

za Železnike in postal njegov prvi sekretar. Njegova opredelitev za OF je dobila izredno širok odmev. Zaupanje, ki ga je užival, je spodbudilo prenekaterega omahljivca in ga usmerilo na pravo pot. Poleti 1943 se je zaradi varnosti umaknil v partizane. Kot kulturnik Gorenjskega odreda je ustanovil in vodil partizansko tehniko pod šolo v Martinj Vrh. Izdajala je edinstveno revijo Gorenjski partizan. Kasneje je bil referent za šolstvo pri okrožju Škofja Loka, v gospodarski komisiji referent za združništvo, od konca leta 1944 pa predsednik komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev na Gorenjskem in Koroškem, katere delo je končal šele leto kasneje.

Po vojni so se borci vračali na domove. Železniki pa so bili gospodarsko mrtvi. Prvi je bil znova Niko Žumer, ki se je prizadeval, da prenesejo določeno proizvodnjo v kraj in organizirajo podjetja splošnega značaja, za kar pa nova oblast ni imela posluha. Pod silo razmer je jeseni 1945 ponovno odprl lastno strojno ključavničarsko delavnico, ob koncu leta pa zavrtel kolesa proizvodnje, ki se do danes niso ustavila. Na njegovo pobudo so spomladi 1946 ustanovili Produktivno združeno kovinarjev kot možno obliko organizacije s kolektivnim upravljanjem. Svojo imovino delavniške in proizvodne opreme je prenesel v lastništvo zadruge, kar je predstavljalo njen osnovni zagonski potencial. Hkrati je prevzel zadolžnico na svoje nepremičnine za najetje prvega bančnega posojila. Postal je njen prvi predsednik in poslovodja.

Zadruga, njegova tvorba, je dosledno opravila svoje poslanstvo: obnovili so tradicionalno kovinarstvo, opравиili brezposelnost in dosegli popolno zaposlenost Prebivalstva doline. Ker se je zadruga kmalu okrepila, so 1954 ustanovili podjetje splošnega značaja in se vključili v industrijo, leta 1958 so dogradili novo tovarniško poslopje in tako dokončno utrdili industrijo v kraju. S tem je bil njegov življenjski cilj uresničen. Sadov svojega dela je bil pa deležen le kratek čas. Že dve leti zatem je bil nasilno upokojen. Kako jasen je bil njegov pogled in kako daljnosežne njegove odločitve zgovorno pričajo proizvodne usmeritve današnje industrije v Železnikih. Naslednice bivše tovarne NIKO – ISKRA, NIKO in TEHTNICA – po več kot štirih desetletjih v principu še vedno izvajajo proizvodne progra-

me, katere je začrtal Niko Žumer. Zaradi razsežnosti razvoja so možne številne zaposlitve. Njegovo široko angažiranje v gospodarstvu in izredna sposobnost organizacije pa se nista zaustavila na pragu doline, temveč dobila mesto v širšem slovenskem prostoru. Naj povem njegovo misel: »*Zakopal sem korenine osmim industrijam po Sloveniji.*« ALPLES, ISKRA, NIKO, TEHTNICA, vse v Železnikih, KTP Podnart, INKOP Kočevje, KOVINOPLASTIKA Lož in KLADIVAR Žiri so danes sadovi teh korenin, sadovi ki dajejo kruh, ustvarjajo blaginjo delovnemu človeku in krepijo narodno gospodarstvo.

Široko osebno sled in zapuščino nam je zapustil tudi v kulturi kraja oziroma širše v vsej dolini. V mladostnih pa tudi še zrelih letih je kot igralec in režiser rastel ob dr. Francetu Koblarju. Z namenom da prosvetljuje ljudi, je, obogaten z znanjem, med obema vojnoma pa tudi še po drugi vojni razvijal to zvrst kulture. Nepozaben je njegov delež v prizadevanjih za gradnjo nove šole. Z njo so dokončno porušili pregrade med Železniki in do takrat njim neprijazno okolico. Skupna vzgoja mladih generacij in kasneje njihovo skupno delo sta dokončno odpravila stoletja trajajoča nesoglasja in jih združila v prizadevanjih za iste cilje.

Šeststo let trajajoče železarstvo v kraju ga je zaposlovalo dobršen del življenja. Sklicevanje na tradicijo železarstva brez obstoječih dokazov je bilo zanj nesmiselno početje. Zato je bilo prav iskanje dokazov smer njegovega dela. Sorazmerno mlad se je ob svojem bratu Matiju, priznanem slovenskem metalurgu, vključil v tozadevne raziskave. Bratovo strokovno vodstvo mu je širilo obzorje in ga usmerjalo na področja, ki so bila značilna za dejavnosti v Železnikih. Družno z bratom je tako iztrgal pozabi vse, kar danes naš muzej premore oziroma združuje. Neprecenljiva je njegova zasluga za ohranitev plavža, edinega, neizpodbitnega dokaza nekdanje železarske dejavnosti v kraju, spomenika, edinstvenega v Evropi. To njegovo dejanje datira še v čas pred drugo svetovno vojno. S tem je plavž dobil primat zaščitene tehnice objekta v Sloveniji. Storjeno dejanje zasluži samo občudovanje in našo globoko hvaležnost.

Čas po drugi svetovni vojni je sproščal pogoje in omogočal razne organizacijske dejavnosti, tudi muzejsko. Žumer je pridobil jedro somišljenikov, ki so hoteli iskati in utrditi

zgodovino železarstva. To je bil zarodek muzejske dejavnosti, ki pa se je v pravem pomenu razvila mnogo let kasneje. V leto 1949 sega prva izdelava makete plavža in vigenjca po njegovih izsledkih. Kmalu nato pa so izbila nesoglasja, tako značilna za akcije, ki jih je započel, usmerjal in vodil. Povzročile so dvajset let trajajoče mrtvilo v škodo muzejski zbirki in kraju.

Niko Žumer se je zavedal, da je po bratovi smrti edini, ki je sposoben pripraviti muzejsko zbirko in z njo ponazoriti dejavnosti, ki so v preteklosti dajale kruh našim očetom. Po dolgih letih je z vso zagnanostjo pristopil k delu. Pripravil in postavil je zbirko, ki jo danes naš muzej poseduje in ki muzej tudi predstavlja. S postavitvijo te zbirke je Železnikom zapustil neizmerljiv osebni dar, v katerega je vgradil del sebe, svojega razuma, svoje duše, svoje ljubezni do domačega kraja, ljudi in preteklosti. Z zbirko oziroma muzejsko dejavnostjo sploh, si je postavil neminljiv spomenik med nami, njegovimi sopotniki, pa tudi zanamci. Zgodovina kraja ne bo mogla nemo mimo njegovega deleža.

Njegovo kulturno poslanstvo pa ni bilo omejeno zgolj na muzejsko dejavnost. Žrtve narodnoosvobodilnega boja naše doline so dobile enega najlepših pomnikov Slovenije. S sloviti arhitektom Plečnikom sta pripravila načrt in izvedla postavitev, svoj delež pa je dodal tudi rojak akademik dr. France Koblar. Da se ohrani spomin na zaslužne može v dolini, ki so se s svojim delom uveljavili v različnih okoljih in na različnih področjih življenja in dela, je pripravil in uresničil postavitev spominskih obeležij nekaterim od njih, in to dr. Francetu Koblarju, Janku Mlakarju, dr. Antonu Dermoti. Njegova zasluga pa je tudi obnova in ponovno odkritje obeležja dr. Janezu Ev. Kreku v Selcih. Poseben dosežek pa je postavitev skulpture slikarju Ivanu Groharju v Sorici ki sta jo leta 1980 pripravila skupaj z akademskim kiparjem Tonetom Logondrom.

Že v poznih zrelih letih je segel po peresu, izpod katerega je skupaj s soavtorji izšla knjižna izdaja Selška dolina, trajna vrednota, vrh njegove kulturne zapuščine. Petkrat se je oglašil tudi v Loških razgledih s poročili o muzejski dejavnosti in spominskim zapisom o F. Koblarju. V Loških razgledih pa sta izšla tudi dva biografska zapisa o njem (s slikama); prof. France Planina je leta 1975 napisal raz-

govor s sedemdesetletnikom in leta 1985 se ga je spomnil za osemdesetletnico.

Široko paleto njegovega dela s šest desetletij trajajočo izpostavljenostjo za javnost v kratkem ne moremo popisati. Že to, kar je omenjeno, dokazuje kako plodno je bilo njegovo življenje, kako vsestransko je bilo izživeto in kako vredno ga je bilo živeti. Za vse opravljeno delo je prejel le skromna javna priznanja. Teh pa je bil v veliki meri deležen od širokega kroga znancev, prijateljev, nas, ki smo živeli z njim in ga spoštovali. Šele na večer življenja, za njegovo osemdesetletnico smo se mu oddolžili tudi krajani. Imenovali smo ga za svojega prvega častnega meščana Železnikov.

Prijatelja Nika ni več. Njegovo mesto med nami bo odslej prazno. Osiromašeni ostajamo za njegovo misel, za njegova snovanja, za njegovo poznavanje preteklosti. Ostala pa sta nam njegova zapuščina in njegov vzor. Pokončnost, odločnost, socialni čut in dosledni humanizem, pa ustvarjalnost, odgovornost in iskreno tovarištvo, ki jih je kot vrline združeval, ne morejo nikoli zbledeti. Te nam zapuščina v trajen spomin in opomin. Ta njegova zapuščina nam je temelj pri nadaljevanju dela, kateremu je bil on hkrati pionir in oče.

To je naš večni dolg ob spominu nanj.

Za Muzejsko društvo Železniki
Peter Polajnar